

Etnografia historyczna w ujęciu Bohdana Baranowskiego (w 100. rocznicę urodzin Mistrza)

Bohdan Baranowski
(1915–1993)

Bohdan Baranowski, wybitny polski historyk, doktor honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego, urodził się 15 lipca 1915 r. w Warszawie. Jego życie i dzieło zostało opisane, a także docenione w szeregu publikacji, przeważnie autorstwa uczniów, często pisanych jeszcze za życia Mistrza¹. Przedstawiony jest

¹ Z. Kuchowicz, W. Szczygielski: Profesor dr hab. Bohdan Baranowski. W czterdziestolecie pracy naukowej, „Rocznik Łódzki”, XXV, 1977, T. XXII, s. 5–14; A. Stroynowski, H. Żerek: Bibliografia prac drukowanych prof. dr hab. Bohdana Baranowskiego, „Rocznik Łódzki” XXV, 1977, T. XXII, s. 15–34; J. Grobis: Czterdziestolecie pracy naukowej prof. dr hab. Bohdana Baranowskiego, „Rocznik Łódzki”, T. XXVIII, 1979, T. XXV, s. 347–348; Z. Kuchowicz, W. Szczygielski: Wieczory autorów łódzkich oficyn wydawniczych. Bohdan Baranowski, Łódź 17 XII 1986, s. 5; W. Szczygielski, J. Janczak: Pamięci prof. Bohdana Baranowskiego, „Kronika. Pismo UŁ”, 1993, nr 4, s. 12–13; w. m.: Bohdan Baranowski (1915–1993), „Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, R. III, 1993, s. 73–74; J. Janczak, W. Szczygielski: Bohdan Baranowski (1915–1993), „Rocznik Łódzki”, T. XLI, 1994, s. 286–288; J. Kita, S. Pytlas: Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego

w nich jako historyk polskich czasów nowożytnych, w którego „(...) pracach badawczych wyróżnić można trzy podstawowe nurty. Jeden z nich dotyczy historii gospodarczo-społecznej Polski XVI–XVIII w., drugi – szeroko rozumianych zagadnień historii kultury, trzeci wreszcie – historii politycznej wraz z historią wojskową”². Jednak w dotychczas opublikowanych pracach tylko Małgorzata Golicka-Jabłońska zwróciła uwagę na zasługi Profesora w przewyżnianiu stereotypu metodologicznego klasycznej etnografii, ustalając, iż „(...) przez długi okres Uniwersytet Łódzki był nieomal jedynym ośrodkiem naukowym, w którym pod kierunkiem prof. dr. Bohdana Baranowskiego prowadzono badania z zakresu etnografii historycznej. W Katedrze Historii Polski XVI–XVIII w. oraz w Pracowni Historii Gospodarstwa Wiejskiego PAN powstało wiele znaczących prac na temat historii rolnictwa, hodowli, rzemiosła, pożywienia, a także lecznictwa i stanu zdrowia ludności wiejskiej z terenu Łęczyckiego i Sieradzkiego w XVIII w. Żywo interesowano się historią obyczajów ludowych oraz relikami przedchrześcijańskich wierzeń ludowych. W latach siedemdziesiątych rozpoczęto badania nad przemianami mentalności chłopów pańszczyźnianego w okresie poułasczeniowym”³. Powyżej sformułowana uwaga zasługuje na rozwinięcie prezentujące oryginalne zasługi Profesora w stworzeniu odrębnej łódzkiej, ale promieniującej do innych ośrodków, szkoły etnografii historycznej. Wypracowany przez Uczzonego model, ubrany został w charakterystyczny gorset realności, w którym niechęć do jałowego teoretyzowania pozwalała liczyć się w badaniach z historycznym konkretem i przedstawiać badany przedmiot w określonym czasie i ustalonej przestrzeni⁴.

Gdyby odnieść sformułowane w połowie lat 80. XX w. przez Aleksandra Posern-Zielińskiego zakresy zainteresowań etnohistorii i etnografii historycznej (poprzez przeniesienie najnowszych wówczas uogólnień z literatury anglosaskiej) do wyników prac badawczych B. Baranowskiego, to można dojść do wniosku, że przedmiot Jego badań dotyczył wymienionych subdyscyplin historii i etnografii (etnologii) jako „(...) dyscyplina prowadząca studia nad dziejami ludów i kultur przy zastosowaniu konceptualnego podejścia antropologicznego względem źródeł historycznych analizowanych zgodnie z wymaganiami warsztatu historycznego konfrontowanych w toku badań ze źródłami archeologicznymi,

go w latach 1945–1994, „Pro Memoria”, Łódź 1995, s. 9–11; J. Kita, S. Pytlas: W służbie nauki. Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–2004. „Pro Memoria”, Łódź 2005, s. 14–16; M. Golicka-Jabłońska: O pożytkach płynących z etnografii, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, XXXIV, 1995, s. 68; B. Gołębiowski: Co po Glogerze?, „Wiadomości Kulturalne”, 1996, nr 7 (19), s. 9; MKS: Bohdan Baranowski (1915–1993), „Gazeta Wyborcza”, 31 maja 2004.

² Z. Kuchowicz, W. Szczygielski: dz. cyt., s. 5–14.

³ M. Golicka-Jabłońska: dz. cyt., s. 68.

⁴ Por. T. Mazur: Bohdana Baranowskiego model etnografii historycznej, Łódź 1997, ss. 194. (Praca magisterska napisana pod moim kierunkiem w Katedrze Etnologii UŁ; recenzent prof. dr hab. J. K. Janczak).

etnograficznymi i wszelkimi innymi danymi przydatnymi do rekonstrukcji przeszłości kulturowej”⁵.

Zaznaczmy, niejako na marginesie koncepcji badań interdyscyplinarnych, iż postulat Profesora – związania historii z innymi dyscyplinami humanistycznymi, pojawił się jeszcze przed myślą o wzbogaceniu metodologicznym etnografii. Dotyczył uwzględnienia dorobku orientalistyki, w szczególności „źródeł orientalnych, w pracach badawczych dotyczących historii Polski”⁶. Natomiast, wypracowując zręby nowego kierunku badań, najpierw postulował przezwyciężenie tradycyjnego podejścia do źródeł obu integrujących się nauk. Stwierdził: „Dość często pokutuje jeszcze w niektórych środowiskach pogląd, który chyba nie ma żadnego uzasadnienia, że etnograf w czasie swych badań może ograniczyć się tylko do tak zwanych źródeł etnograficznych, czyli przeważnie wywołanych, historyk natomiast powinien się tylko ograniczyć do tzw. źródeł historycznych, czyli opisowych”⁷.

W obręb źródeł, których wykorzystanie powinno być obowiązkowe w badaniach etnografii historycznej, niedocenianych zresztą w kwestiach dotyczących demografii, zagadnień społeczno-zawodowych, rozwarstwienia społecznego, wyznań, struktury upraw i własności w rolnictwie, przemysłu przetwórczego, czy hodowli, docenił szczególnie znaczenie materiałów statystycznych z końca XVIII i początków XIX w. Wśród nich uwzględniał w szerokim zakresie „spisy ludności” pochodzące już z drugiej połowy XVIII w. oraz różnego rodzaju spisy gospodarcze przeprowadzone przez władze pruskiego „oświeconego, absolutyzmu”, a dotyczące m.in. ziem polskich⁸. Ponadto, a może przede wszystkim w swoistym wianie dla zintegrowanej etnografii, planował i zresztą w swoich badaniach realizował, poddanie analizie krytycznej nowych kategorii źródeł, po które dotychczas w badaniach sięgano sporadycznie, a mianowicie: „(...) relacji cudzoziemskich, literatury staropolskiej, prasy, kalendarzy, instruktarzy, memo-

⁵ A. Posern-Zieliński: *Etnografia historyczna, Ethnohistoria*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, pod red. Z. Staszczak, Warszawa–Poznań 1987, s. 91–92.

⁶ B. Baranowski: *O potrzebie współpracy między orientalistyką a historią Polski*, „*Życie Nauki*”, T. II, 1947, nr 9–10, s. 1–7.

⁷ B. Baranowski: *Historia kultury materialnej a etnografia*, „*Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*”, R. 1964, nr 4, s. 770–771, Tęgoż: *Znaczenie źródeł etnograficznych dla badań historycznych. Badania nad historią dawnej hodowli*, „*Łódzkie Studia Etnograficzne*”, T. II, 1960, s. 83–96.

⁸ „W dotychczasowych badaniach historycznych, a tym bardziej historyczno-etnograficznych, w małym stopniu uwzględniano materiały statystyczne z końca XVIII i początków XIX w. A tymczasem źródła tego typu mogą mieć duże znaczenie dla różnego rodzaju zagadnień”. B. Baranowski: *Zachodnia Kurpiowszczyzna w początkach XIX wieku*, [w:] *Kurpie – Puszcza Zielona*, pod red. A. Kutrzeba-Pojnarowej, T. I, Wrocław 1962, s. 81.

riałów, podręczników, ksiąg miejskich, rękopisów z archiwów zagranicznych, materiałów fotograficznych itp.”⁹.

Zainteresowania etnografią historyczną, rozwinięte w sposób dojrzały w latach 50. XX w., rozpoczęły się u Profesora tuż po II wojnie światowej, właściwie z chwilą przybycia do Łodzi i podjęcia pracy etatowej w tworzącym się z Jego istotnym udziałem Uniwersytecie Łódzkim. W 1945 r., jak napisał: (...) zacząłem badać dzieje chłopów w Polsce w dobie poddańczo-pańszczyźnianej”¹⁰. Wydaje się, że dzięki temu w nowym dla Polski ustroju, który miał służyć „ludowi”, uzyskał szansę na zachowanie swej autonomii naukowej.

Podjęcie problematyki wiejskiej, jako zasadniczego przedmiotu badania klasycznej etnografii, badającej kulturę ludową, zbliżyło Profesora do zintegrowania tej nauki z historią. Pożegnał się z historią polityczną, gdy doszedł do wniosku, że oparcie badań na nie zawsze wiarygodnych źródłach wywołanych, ogranicza zasięg chronologiczny analiz badawczych do czasów najnowszych i ewentualnie nowożytnych, ale tylko z drugiej połowy XIX w.

Jednocześnie doszedł do wniosku, niejako doceniając znaczenie źródeł etnograficznych, że pozbawienie badań historycznych źródeł wywołanych, może zubożyć wartość podejmowanych prac naukowych¹¹.

W swoim ujęciu etnografii historycznej, którą cechuje pewna modelowość¹², Mistrz uwzględnił trzy zagadnienia: 1) historię gospodarstwa wiejskiego, 2) historię zwyczajów i obyczajów ludowych oraz 3) demonologię ludową, generalnie wiążąc je z kulturą duchową i materialną tradycyjnej kultury chłopskiej.

Jako wybitny badacz i jeden z pierwszych badaczy historii gospodarczej Polski, związał swoje prace właśnie z historią gospodarstwa wiejskiego, którą uważał za zasadniczy dział etnografii historycznej. Realizował je w kilku kierunkach. Między innymi początkowo określił „Stan i potrzeby badań nad historią hodowli w Polsce w XVI–XVIII w.”¹³. Poza historią hodowli zajmował się także dziejami systemów rolnictwa, techniką upraw, wysokością placów i rozmiarów produkcji rolno-hodowlanej. Uważał przy tym, że chronologiczne ograniczenie

⁹ B. Baranowski: *Prace ośrodka łódzkiego z zakresu tzw. etnografii historycznej*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. VI, 1964, s. 22.

¹⁰ Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego (AUŁ), Akta osobowe B. Baranowskiego, sygn. 9934.

¹¹ W tym podejściu odnajdziemy nawiązanie do nowatorskich ustaleń i badań zapoczątkowanych przez historyczną francuską szkołę „Annales”, szczególnie do ustaleń Ferdynanda Braudela (1902–1985), przedstawiciela drugiej generacji tej szkoły historycznej, który w nowatorskiej koncepcji historii globalnej, uwzględnił potrzebę korzystania z dorobku przedstawicieli innych nauk, m. in. etnografii. Pisał: „Jakżeż bowiem antropologia mogłaby odwrócić się od historii”. (F. Braudel: *Historia i trwanie*, Warszawa 1971, s. 62).

¹² Zgodnie z koncepcją wypracowaną przez J. Topolskiego, badania B. Baranowskiego wypełniają postulat „modelu historycznego”, który „(...) musi brać pod uwagę rzeczywisty ruch i rozwój”. J. Topolski: *Prawda i model w historiografii*, Łódź 1982, s. 362.

¹³ „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. II, 1959, s. 341–374. (Współautor: Z. Libiszowska).

badan do drugiej połowy XIX w. i podział na etnografię i historię kultury materialnej jest niepotrzebne, a nawet sztucznie oddalające od siebie obie dyscypliny.

Etnografia historyczna w ujęciu postulowanym przez Profesora, co świadczyło o jej oryginalności i nowatorstwie, posiadała również wymiar praktyczny. Miała bowiem prowadzić nie tylko do rekonstrukcji dawnej rzeczywistości, ale także powinna mieć na uwadze udział w kształtowaniu polityki rolnej. W szczególności dotyczyło to właśnie historii kultury materialnej, jako zasadniczego działu etnografii historycznej i zostało sformułowane następująco: „Dość istotne znaczenie dla badań z zakresu historii gospodarstwa wiejskiego, w pewnym stopniu również dla planowania rejonizacji produkcji roślinnej mogą mieć dane dotyczące struktury wysiewów w przeszłości”¹⁴.

Osobny, mieszczący się w etnografii historycznej, kierunek badań prowadzonych przez Mistrza dotyczył historii obyczajów i zwyczajów ludowych. Prowadzony był w ujęciu chronologicznym od XVI do XIX w. Dotyczył bardzo zróżnicowanej problematyki, m.in. życia codziennego i mentalności chłopskiej, procesów o czary, zwyczajów dorocznych i rodzinnych panujących na wsi, ale też w małym miasteczku, sądownictwa wiejskiego, tzw. marginesu społecznego, czyli ludzi luźnych. Podejmując w szerokim zakresie wymienione kwestie, Profesor stworzył, później jednak rzadko stosowane, pojęcie etnografii prawnej¹⁵. Efekty Jego badań mieściły w sobie nie tylko drobniejsze czy większe analizy badawcze, ale także prace o walorach syntez obejmujących swoim zasięgiem przedmiotowym dawne ziemie łeczycko-sieradzkie, rawskie, obszar Ziemi Wieluńskiej, wschodnie tereny I Rzeczypospolitej. Były to nawet publikacje wyodrębniające jako regiony wieloczynnikowe (historyczno-geograficzno-etnograficzne) nowe, dotychczas nierozpoznane badaniami obszary¹⁶.

Mniejszy dorobek, ale jakże istotny dla etnografii historycznej, w ujęciu Profesora, dotyczył dawnej demonologii. Udowodnił, prowadząc rozwinięte badania nad wierzeniami ludu istnienie w nich pewnych relikwów wierzeń przedchrześcijańskich. Potrafił odnieść je do różnych regionów i jednocześnie wskazać wpływ chrystianizacji na ugruntowanie się w świadomości społecznej lokalnych demonów (głównie diabła) jako przedstawicieli piekła¹⁷.

¹⁴ B. Baranowski: Struktura produkcji roślinnej w Księstwie Warszawskim, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 5. (Seria: „Źródła do Historii Kultury Materialnej”); Tęgoż: Historia kultury materialnej a etnografia, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XII, 1964, nr 4, s. 770–773.

¹⁵ W „etnografii historycznej” (Folklore juvidigue – franc.) starał się zintegrować historię obyczajów z historią prawa w odniesieniu do życia wsi z czasów nowożytnych. Por. B. Baranowski: Sprawy obyczajowe w sądownictwie wiejskim w Polsce wieku XVII i XVIII, Łódź 1955, s. 7–8.

¹⁶ Por. B. Baranowski: Życie codzienne między Wartą a Pilicą w XIX wieku, Warszawa 1969, ss. 210.

¹⁷ Np. B. Baranowski: Pożegnanie z diabłem i czarownicą, Łódź 1965, ss. 202.

Trudno jednoznacznie ocenić monumentalny dorobek B. Baranowskiego w dziedzinie etnografii historycznej. Sam mistrz przejawiał zresztą niechęć do nadmiernego teoretyzowania, pozostając wiernym podejściu empirycznemu badania konkretnych kultur społeczności rozwarstwionych stanowo czy klasowo, ale także regionalnie. Zapewne intuicyjnie w swoich badaniach nawiązywał do wypracowanego przez Augusta Comta (1718–1857) racjonalnego sposobu myślenia w nauce, określonego mianem pozytywizmu¹⁸. Dzięki temu zbliżał się do ewolucjonizmu. Opierał swe twierdzenia na faktach i zależnościach współistnienia lub następstw między nimi. Wiedzę na ich temat uzyskiwał – to był zasadniczy postulat badawczy – na podstawie źródeł pisanych oraz tradycji ustnej. Przy tym, jak już ustaliliśmy, traktował owe zasadnicze dla historii i etnografii źródła jako równie istotne i tak samo niezbędne do rekonstrukcji danych kultury materialnej i duchowej etnografii historycznej.

Prace Mistrza pomieściły w sobie treści, które, gdyby je uogólnić, to można stwierdzić, że uwzględniały zmienność kultury – zmienności zachodzącą w potraktowanej genetycznie kulturze ludowej (tradycyjnej kulturze chłopskiej) pod wpływem pewnej dynamiki życia społeczno-gospodarczego wsi, przeobrażeń ustrojowych i wpływów politycznych. Wśród dwóch ścierających się kierunków liczących się z tą zmiennością, ewolucjonizmu i dyfuzjonizmu¹⁹, Profesor ewoluował raczej nie dychotomicznie, a koniunkcyjnie. Nie opowiadał się wyraźnie za żadną z tych metodologii. Wprawdzie, tak jak ewolucjoniści, dostrzegał istnienie zróżnicowania kulturowego, niemniej jednak, co było nawiązaniem do dyfuzjonizmu, uwzględniał to, że kultura ludowa nie jest całkowicie izolowana od wpływów innych, pozawiejskich środowisk i grup społecznych²⁰.

Wobec braków schematyzmu w badaniach, trudno zaliczyć twórczość Profesora do określonej precyzyjnie metodologii. Niemniej jednak można stwierdzić, że gdy „(...) stosunkowo niedawno, (...) powstało (...) w badaniach swoje rozdzielenie (...) na badania synchroniczne z jednej, a diachroniczne z drugiej strony”²¹, to B. Baranowski ze swoim ukierunkowaniem historycznym, niejako otwierał i potwierdzał znaczenie podejścia diachronicznego²².

¹⁸ Por. P. Sztompka: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 22.

¹⁹ Por. J. Burszta: *Aspekt historyczny badań etnologicznych, „Problemy Metodologiczne Etnografii”* 1989, s. 16.

²⁰ Por. B. Baranowski: *Ludzie gościńca w XVII–XVIII w.*, Łódź 1986, ss. 256.

²¹ J. Burszta, dz. cyt., s. 15.

²² Historyczny punkt widzenia w badaniach nad kulturą reprezentował już w połowie lat 20. XX. J. S. Bystroń. Natomiast w końcu lat 40. tego wieku K. Dobrowolski, kładąc nacisk na „potrzebę diachronicznego badania zjawisk (...) potem – wykorzystując m.in. metodę porównawczą – przystępować do teoretycznych uogólnień”. Dlatego uczony ten program etnografii przedstawił, „(...) w gruncie rzeczy (jako – A.L.) program historii społecznej polskiego ludu i jego kultury, wzbogacony o etnograficzne tematy i metody”. E. Pietraszek: *Socjologiczny historyzm w ośrodku krakowskim, „Problemy Metodologiczne Etnografii”*, 1969, s. 60.

Zapewne pewien wpływ na preferowany przez B. Baranowskiego model badania wywarły kontakty z Profesorem Józefem Bursztą. Uczony ten, kojarzony ze środowiskiem poznańskim, w którym zbudował własną szkołę etnograficzną²³, zanotował w swoim życiu zawodowym „epizod łódzki”, gdy w połowie lat 50. XX w. zatrudniony był w ówczesnym Instytucie Historycznym UŁ. Wówczas, a także podczas późniejszych kontaktów naukowych, zawiązała się nić porozumienia metodologicznego między tymi wybitnymi postaciami polskiej humanistyki. Obaj w swoich pracach dokonali swoistego przesunięcia przedmiotu zainteresowań badawczych etnografii do przeszłości znacznie wykraczającej poza XIX w., w kierunku nowożytności, a nawet średniowiecza²⁴. W szczególności B. Baranowski mógł nawiązać do studiów J. Burszty z zakresu życia obyczajowego wsi polskiej, które zresztą cytował w swoich pracach²⁵.

Realizując własną wizję etnografii historycznej, miał Profesor nadzieję na powołanie do życia oryginalnego pisma naukowego, które upowszechniałoby dorobek tej subdyscypliny, jak i całej etnografii klasycznej, uprawianej w latach 50. XX w. w Katedrze Etnografii UŁ, pod kierunkiem Prof. Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej. Życzliwe i wzajemne porozumienie panujące wówczas między tymi czołowymi postaciami łódzkiego środowiska naukowego²⁶, zaowocowało realizacją wspólnego pomysłu. I tak powstały w 1959 r. „Łódzkie Studia Etnograficzne” (ŁSE). Profesor, jako członek Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, uzyskał wsparcie finansowe od władz ówczesnego województwa łódzkiego, którego waga zależała również od autorytetu K. Zawistowicz-Adamskiej. Oboje zostali jedynymi redaktorami tego unikatowego w skali kraju rocznika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, (Oddział w Łodzi). Deklarowali, że „W wydawnictwie tym zamieszczane będą prace z zakresu jak najszerszej pojętej kultury ludowej regionu łódzkiego. Obok prac poświęconym zagadnieniom współcześnie występujących przejawów kultury ludowej zamieszczane będą również rozprawy dotyczące przeszłości tej kultury w regionie łódzkim. Prócz

²³ Por. W. Dohnal: O życiu i pracy Profesora Józefa Burszty. W 100. rocznicę urodzin, [w:] *Od etnografii wsi do antropologii współczesności*, pod red. W. Dohnała, Poznań 2014, s. 7–19.

²⁴ Np. J. Burszta: *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowanej wsi*, Wrocław 1958.

²⁵ Np. J. Burszta: *Niewola karczmy*, Warszawa 1953; Tegoż: *Wieś i karczma. Rola karczmy w życiu wsi pańszczyźnianej*, Warszawa 1950; Tegoż: *Spółceństwo i karczma. Propinacja. Karczma i sprawa alkoholizmu w społeczeństwie polskim XIX wieku*, Warszawa 1950. Wszystkie wymienione prace przywołane u B. Baranowskiego: *Polska karczma. Restauracja. Kawiarnia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 137 + ilustracje.

²⁶ O tej wzajemnej życzliwości, świadczy choćby dedykacja na jednej z prac autorstwa K. Zawistowicz-Adamskiej: „Wielce Szanownemu Panu Profesorowi B. Baranowskiemu z wyrazami wdzięczności za miłą współpracę 26.IV.57. – autorka” [w:] „Lud” Kolberga, jako źródło do badań nad obrzędowością ludu polskiego, „Lud” T. XLII, 1957 (nadbitka).

rozpraw drukowane tu będą również najciekawsze materiały źródłowe (...)”²⁷. Od pierwszego tomu „ŁSH” na łamach pisma ukazało się sporo publikacji B. Baranowskiego, Jego współpracowników i uczniów, prac utrzymanych w nurcie postulowanego przez Mistrza podejścia badawczego.

... z Prof. Kazimierą Zawistowicz-Adamską (X 1962).

Budując własną szkołę etnografii historycznej, Profesor miał nadzieję na zintegrowanie nowego kierunku z tradycyjnym podejściem, charakterystycznym dotąd dla tej nauki. Licząc na upowszechnienie badań w istocie swej diachronicznych (ukierunkowanych historycznie), doceniał jednocześnie wyniki badań synchronicznych. Dlatego dążąc do zbudowania dużego i znaczącego w skali kraju instytutu naukowo-dydaktycznego, przewidywał w nim miejsce dla wszystkich etnografów i historyków podejmujących problematykę szeroko rozumianej kultury ludowej. O możliwości harmonijnej współpracy z naukowcami skupionymi w Katedrze Etnografii i docenieniu ich dorobku, szczególnie prof. K. Zawistowicz-Adamskiej mogła poświadczyć między innymi próba zintegrowania się badawczego, w ramach sztandarowej dla Uczzonej problematyki „współdzia-

²⁷ Od Redakcji, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. I, 1959, s. 5.

łania na wsi”, zwieńczona pracami odnoszącymi badania nad tą problematyką do konkretnie określonych chronologicznie czasów nowożytnych²⁸.

Profesor potrafił już w połowie lat 60. XX w. szczegółowo określić rolę i zakres badań dla swoich uczniów i współpracowników tworzących zręby odrębnej szkoły historyczno-etnograficznej. Byli oni zatrudnieni i związani także dydaktycznie w przeważającej mierze z kierowaną przez Mistrza Katedrą Historii Polski XVI–XVIII w. (Instytut Historii, Wydział Filozoficzno-Historyczny UŁ) oraz także prowadzącą przez Profesora łódzką Pracownią Historii Gospodarstwa Wiejskiego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN. Sumując do tychczasowy znaczący dorobek obu wymienionych placówek, Uczony stwierdził wówczas: „Jeśli chodzi o prace już opublikowane drukiem to wymienić tu można około dwudziestu książek, około osiemdziesięciu większych artykułów naukowych, oraz sto kilkadziesiąt drobnych artykułów i recenzji”²⁹.

W całym dorobku „szkoły łódzkiej” B. Baranowskiego największą uwagę, jako przedmiot badań, skupiła na sobie, jak już zaznaczyliśmy, historia gospodarstwa wiejskiego. Poza samym Mistrzem, efektywnie tę problematykę podejmowali także: Julian Bartys³⁰, Tadeusz Sobczak³¹ i Wojciech Szczygieski³²; o specyfice dawnego osadnictwa żydowskiego pisał Jakub Goldberg³³. Zofia Libiszowska publikowała prace dotyczące początków przemysłu przetwórczego³⁴. Bogumił Jęwsiewicki podjął zagadnienia dotyczące wiejskiej infrastruktury ekonomicznej³⁵. Julian K. Janczak zaś początkowo zajął się hodowlanym aspektem historii gospodarstwa wiejskiego³⁶.

Ten niekwestionowany dorobek znacznie wzbogaciły prace tematyczne związane ze sprawami obyczajowymi, przede wszystkim dzieła Zbigniewa Kuchowicza, którego prace, w odróżnieniu od innych, odnosiły się nie tyle do ob-

²⁸ B. Baranowski: Ślady współdziałania na wsi w XVII i XVIII wieku, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VIII–IX, 1950–1951, s. 681–718; J. Goldberg: Restrykcje władz pruskich w końcu XVIII w. wobec polskich obyczajów ludowych związanych z pomocą wzajemną, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. IV, 1962, s. 15–21.

²⁹ B. Baranowski: Prace ośrodka łódzkiego..., s. 19.

³⁰ M. in. Mechanizacja gospodarstwa wiejskiego w Polsce w początkach XX w., Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.

³¹ M.in. Zwierzęta gospodarskie w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w XIX w., Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.

³² M.in. gospodarka stawowa na ziemiach południowo-zachodniej Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w., Łódź 1965.

³³ M.in. Rolnictwo wśród Żydów w ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVIII wieku, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego”, nr 27, 1958, s. 62–88.

³⁴ M.in. Wiejski przemysł spożywczy w województwie łęczyckim w XVI–XVIII w., „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. II, 1959, s. 503–550.

³⁵ M.in. Tradycyjny transport włóczny w Karpatach Polskich w okresie bezśnieżnym, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, T. XIII, 1965.

³⁶ M.in. Zmiany w stanie ilościowym i rejonizacji hodowli w Poznańskim w XIX w i na początku XX w., „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. 11, 1969, z. 2, ss. 149.

szarów wchodzących w skład tzw. ziemi łódzkiej, co do terenów ogólnopolskich, posiadając przy tym cechy opracowań bardziej syntetyzujących³⁷.

Mistrz, realizując usilnie własną wizję etnografii historycznej skupił wokół siebie także liczne grono współpracowników, również ze środowiska pozauczelnianego³⁸.

Bogacąc sukcesywnie swój dorobek B. Baranowski, jednocześnie inspirował powstanie wielu prac magisterskich i doktorskich w ramach stworzonej przez siebie koncepcji badawczej. Wypromował m. in. jako doktorów Jadwigę Łużyńską³⁹, Teresę Kmiecinińską-Kaczmarkową⁴⁰, Eugeniusza Iwańca⁴¹, Anitę Thierry⁴², Jana Milczarkę⁴³, Juliana Kaczmarkę⁴⁴, Kazimierza Pieńkowskiego⁴⁵ i Leonarda Pełkę⁴⁶. Natomiast w latach 70. XX w. zaprogramował nowy kierunek badań, wiążąc go szeroko z etnografią historyczną. Dotyczył on roli wiejskich organizacji społecznych doby najnowszej w pielęgnowaniu, tradycyjnej kultury ludowej⁴⁷.

Ostatecznie, w końcu lat 60. XX w., B. Baranowski, podjął myśl, aby w ramach specjalnie powołanej placówki naukowej, zintegrować wokół siebie naukowców, którzy korzystając z Jego inspiracji i opieki naukowej, wniosłoby istotny wkład w rozwój nowej subdyscypliny i wyznaczyli nowe kierunki badań w ramach etnografii historycznej. Pomysł ten, rzucony dość luźno w sytuacji, gdy Prof. K. Zawistowicz-Adamska, kierownik Katedry Etnografii UŁ przechodziła na emeryturę, spotkał się ze zdecydowanym sprzeciwem samej Pani Profe-

³⁷ M.in. Z dziejów obyczajów polskich w wieku XVII i pierwszej poł. XVIII, Warszawa 1957. Kompetentnie o twórczości Z. Kuchowicza: J. Kolbuszowska: Zbigniew Kuchowicz i jego wizja uprawiania nauki (z dziejów dyskusji wokół książki „O biologiczny wymiar historii”), „Rocznik Łódzki”, T. LXII, 2014, s. 121–135.

³⁸ Np. Genowefa Adamczewska: Echa wspomnień o dawnym zbiegostwie chłopów w pieśniach ludowych z terenu województwa łódzkiego, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. VII, 1965.

³⁹ „Zmiany w położeniu ludności wiejskiej w dobrach Przygocice na tle przemian społecznych w Polsce XVIII wieku” (13 III 1968 r.).

⁴⁰ „Rola miejscowości kultowych regionu łeczycko-sieradzkiego w XVI–XVIII wieku” (8 V 1969 r.).

⁴¹ „Elementy wschodnio-słowiańskiej kultury materialnej u staroobrzędowców na ziemiach polskich” (23 IX 1970 r.).

⁴² „Szwedzkie ludowe wierzenie demonologiczne w XVII–XIX wieku” (7 X 1971r.).

⁴³ „Gospodarstwo chłopskie i folwarczne w północno-zachodniej części województwa sieradzkiego (1771–1830)” (18 X 1971r.).

⁴⁴ „Technika produkcji płócienniczej w gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej w Polsce w XVIII – w pierwszej połowie XIX wieku” (10 V 1973 r.).

⁴⁵ „Racjonalny i irracjonalny nurt tradycyjnego rolnictwa ludowego na terenie zachodniej Małopolski (w XVII i XIX wieku)” (19 XII 1974r.).

⁴⁶ „Demonologia ludowa regionu lubelsko-rzeszowskiego (studium etnologiczno-historyczne)” (14 IV 1977 r.).

⁴⁷ Por. A. Lech: Tradycyjna kultura ludowa w programach i działalności polskich związków młodzieży wiejskiej w okresie II Rzeczypospolitej, Łódź 1978, ss. 258.

sor, jak i kilkoro innych przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych⁴⁸. W tej sytuacji Łódź jako środowisko akademickie straciła szansę na zajęcie czołowej pozycji w Polsce w dziedzinie interdyscyplinarnego badania kultury ludowej. Mimo wszystko, badania utrzymane w duchu etnografii historycznej w pewnym stopniu zaczęto realizować w Katedrze Etnografii UŁ od początków lat 70. XX w.⁴⁹.

Po zakończonej fiaskiem próbie zbudowania silnej i zintegrowanej metodologicznie, w ramach etnografii historycznej, placówki naukowo-dydaktycznej, nie zmalała aktywność badacza Profesora. Powstawały kolejne prace Jego samego oraz publikacje Jego uczniów i współpracowników. Ten olbrzymi dorobek dał nauce polskiej około 50 książek indywidualnych oraz zbiorowych, a także kilkadziesiąt większych i drobniejszych analiz badawczych. Mimo śmierci Mistrza w 1993 r. Jego dzieło jest kontynuowane przez kolejne pokolenia badaczy, dostrzegających sens i potrzebę prowadzenia badań etnologicznych w oparciu o źródła historyczne, w określonym w miarę precyzyjnie przedziale chronologicznym⁵⁰.

Mogę w imieniu uczniów Profesora, wychowywanych przez Mistrza w kręgu określonych ideałów, zapewnić, że pielęgnujemy szacunek dla pełnej pokory Jego postawy wobec nauki i życia. Podobnie jak On uważamy, że wbrew

⁴⁸ Według informacji, którą jednak trudno uwiarygodnić ze względu na źródło jej uzyskania, prof. B. Baranowski „(...) podejmował starania o objęcie Katedry Etnografii UŁ, (...) czym (...) naraził się poważnie niektórym wpływowym osobom z katedry naukowo-dydaktycznej UŁ (...) W odwet za to grupa (...) w zgranej komitywie zastosowała wobec prof. Baranowskiego następujące posunięcia: (...) usunięcie (...) ze stanowiska redaktora „Łódzkich Studiów Etnograficznych” (...) potem usunięto prof. Baranowskiego ze stanowiska z-cy przewodniczącego Łódzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (...) jego twórczość naukową uznano na bezwartościową makulaturę (...) W tej sytuacji (...) złożył rezygnację (...) w dniu 2 III b.r. [1968 – A.L.] z pracy na UŁ...” Nr 110. 1968 kwiecień 3, Łódź – Meldunek specjalny I zastępcy komendanta MO ds. SB w Łodzi (...) [w:] Marzec’68 w Łodzi, pod red. S. M. Nowinowskiego, IPN Oddział w Łodzi, Łódź 2010, s. 341–343; Por także: W. Puś: Zarys historii Uniwersytetu Łódzkiego 1945–2015, Łódź 2015, s. 164.

⁴⁹ Stało się tak za sprawą zatrudnienia w Katedrze Etnografii od 1972 r. dra Władysława Baranowskiego, który m.in. w pracy doktorskiej podjął „Kult Świąt w tradycyjnym katolicyzmie ludowym. Na przykładzie południowych powiatów woj. Łódzkiego”. (Obrona w UAM 30 III 1972 r., promotor prof. J. Burszta).

⁵⁰ Wydaje się, że w nowoczesnym ujęciu postmodernistycznym w ramach antropologii kulturowej, klasyczna etnografia i wraz z nią etnografia historyczna ze swoją tradycyjną kulturą ludową, jako przedmiotem badania, traktowane są już jako kierunki anachroniczne. Dla zwolennika badania zjawisk społeczno-kulturowych w ich ujęciu genetycznym, na uwagę zasługuje jednak stanowisko badaczy uprawiających tzw. antropologię historyczną, doceniające potrzebę uwzględnienia w badaniach „kontekstu społecznego, czyli historii”. Por. Prof. Joanna Tokarska-Bakir: Rozum w Polsce (rozmawia Kacper Leśniewicz), „Przegląd”, 18–24 08 2014, s. 11.

pozorem, bieg procesu historycznego wyznaczają nie wydarzenia nadzwyczajne lecz codzienne zachowania społeczeństw, ludzi, ludu.

ANEKS

Bibliografia ważniejszych prac Bohdana Baranowskiego z zakresu etnografii historycznej (Układ chronologiczny)

- Dokumenty chłopskiej doli – wypisy źródłowe, Łódź 1948, ss. 275 (współautor: J. Piąkowski);
- Czy szlachta w XVII i XVIII wieku mogła karać chłopów śmiercią, „Państwo i Prawo”, R. III, 1948, z. 12, s. 37–45;
- Echa dawnych zwyczajów prawnych w „Chłopach” Reymonta, „Prace Polonistyczne”, 1948, ser. VI, s. 133–144;
- Procesy czarownic w dawnej Polsce, „Problemy”, R. V, 1949, nr 7, s. 461–467;
- Chłopskie ruchy społeczne w naszych dziejach (do końca XVIII w.), „Wiadomości Historyczne”, R. III, 1950, nr 1, s. 1–16;
- Najdawniejsze procesy o czary w Kaliszu, Łódź 1951, ss. 66 („Archiwum Etnograficzne”, nr 2);
- Ślady współdziałania na wsi z XVII i XVIII wieku, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VIII/IX, 1950/1951, s. 681–718;
- Procesy czarownic w Polsce w XVII i XVIII wieku, Łódź 1952, ss. 181;
- Ludzie luźni w południowo-wschodniej Wielkopolsce w XVII–XVIII wieku, „Przegląd Nauk historycznych i Społecznych”, T. III, 1953, s. 252–269;
- Księgi miejskie z południowo-wschodniej Wielkopolski jako źródło dla historii kultury materialnej XVI–XVIII w., „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. II, 1954, nr 1 / 2, s. 189–196;
- Rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w województwie łęczyckim i wschodniej części województwa sieradzkiego do połowy XVII wieku, „Zeszyty Naukowe UŁ”, Ser. I, 1955, z. 1, s. 81–103;
- Sprawy obyczajowe w sądownictwie wiejskim w Polsce wieku XVII i XVIII, Łódź 1955, ss. 117;
- Chów bydła w drugiej połowie XVII i XVIII wieku w Łęczyckim i na terenach sąsiednich, „Studia z dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. I, 1957, s. 198–258;
- Gospodarstwo chłopskie i folwarczne we wschodniej Wielkopolsce w XVIII wieku, Warszawa 1958, ss. 265;

- Chów trzody chlewnej w Łęczyckiem w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku”, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. II, 1959, s. 375–417;
- Owczarstwo w Łęczyckiem w XVIII w., „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. II, 1959, s. 99–148;
- Stan i potrzeby badań nad historią hodowli w Polsce XVI–XVIII w., „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. II, 1959, s. 341–374 (Współautor: Z. Libiszowska);
- Początki i rozpowszechnianie uprawy ziemniaków na ziemiach środkowej Polski, Łódź, 1960, ss. 125;
- Tematyka gospodarstwa wiejskiego w kalendarzach z XVIII i początku XIX w., „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. III, 1960, z. 2, s. 61–90;
- Znaczenie źródeł etnograficznych dla badań historycznych. (Badania nad historią dawnej hodowli bydła), „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. II, 1960, s. 113–117;
- Badania nad historią gospodarstwa wiejskiego w Bułgarii, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. IX, 1961, nr 1, s. 111–117;
- Inwentarze dobytku chłopskiego z przełomu XVIII i XIX w., „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. III, 1961, s. 153–162 (współautor: J. Bartyś);
- Polskie zainteresowania kulturą ludową Bułgarii (od połowy XVI w. do 1878 r.), „Zeszyty Naukowe UŁ”, 1961, Ser. I, z. 21, s. 91–103;
- Wielki proces o czary miłosne w Praszce w 1665 r., „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. IV, 1962, s. 14–15;
- O hultajach, wiedźmach i wszetecznicach. Szkice z obyczajów XVII i XVIII w., Łódź 1963, ss. 312;
- Prace ośrodka łódzkiego w zakresie tzw. etnografii historycznej, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. VI, 1964, s. 19–24;
- Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce. Praca zbiorowa, T. II, Red. B. Baranowski, J. Topolski, Warszawa 1964, ss. 470;
- Historia kultury materialnej a etnografia, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XII, 1964, z. 4, s. 770–773;
- Zanik użytkowania wołów jako siły pociągowej w Polsce i w krajach sąsiedzkich, „Lud”, T. L, 1964–1965, s. 411–430;
- Pożegnanie z diablem i czarownicą, Łódź 1965, ss. 199;
- Pośmiertna kara „za złą miarę” w wierzeniach ludowych, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, T. VIII, 1965, s. 73–85;
- Z badań nad dawną demonologią ludową. (Relikty wierzeń w upiory – strzygonie na terytorium woj. łódzkiego), „Zeszyty Naukowe UŁ”, Ser. I, 1965, z. 75–86;

- Uwagi nad Polskim Atlasem Etnograficznym, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIV, 1966, nr 4, s. 701–709;
- Na śladach przedchrześcijańskich wierzeń religijnych, „Osnowa”, grudzień 1966, s. 17–22;
- Podstawowa siła pociągowa dawnego rolnictwa w Polsce, Wrocław 1966, ss. 185;
- Regiony gospodarki hodowlanej na ziemiach polskich w XVI–XIX w., „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, T. VIII, 1966, s. 177–186;
- Zanik tradycyjnego chowu krów oraz wierzeń i zobowiązań z nim związanych na terenie obecnego województwa łódzkiego, Łódź, 1967, ss. 115;
- Znaczenie źródeł ikonograficznych dla badań nad dziejami hodowli w Polsce od XVI do połowy XIX w., [w:] Sarmatia Artistica. Księga pamiątkowa ku czci prof. W. Tatarkiewicza, s. 265–271;
- Życie codzienne wsi między Wartą a Pilicą w XIX wieku, Warszawa 1969, ss. 210;
- Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce, Powiat Radomsko-województwo łódzkie, Wrocław 1969, T. IV, z. 2, ss. 110; Powiaty Wieruszów i Wieruszów – Województwo łódzkie, Wrocław 1969, T. IV, z. 3, ss. 92, (Współautorzy: W. Baranowski i A. Lech);
- Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce; Powiat Opoczno. Województwo kieleckie, T. II, z. 4, Wrocław 1970, ss. 95 (Współautorzy: W. Baranowski i J. Koliński);
- Chów zwierząt gospodarskich, [w:] Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce, T. III, Warszawa 1970, s. 490–571;
- Problematyka badań nad mentalnością chłopów pańszczyźnianego na obszarze woj. sieradzkiego i łęczyckiego w XVII i XVIII w., „Rocznik Łódzki”, T. XIV (XVII), 1970, s. 261–276;
- Struktura gospodarcza regionu łęczycko – sieradzko – wieluńskiego w XVI–XVIII w., „Zeszyty Naukowe UŁ”, 1970, Ser. I, z. 72, s. 35–47;
- Ziemia łódzka w badaniach etnografii historycznej, [w:] Łódź i ziemia łódzka w badaniach Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1970. Materiały na Sesję Naukową Uniwersytetu Łódzkiego z okazji 25-lecia UŁ, Łódź 1970, s. 45–51;
- Kultura Ludowa XVII i XVIII w. na ziemiach Polski Środkowej, Łódź 1971, ss. 479;
- Stan i potrzeby badań nad nowożytną historią kultury materialnej, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XX, 1972, z. 4, s. 687–691;
- Łódź rolnicza. Od połowy XVI do początków XIX w., Łódź 1973, ss. 40;
- Zagadnienie tradycji, periodyzacji i chronologii w kulturze ludowej, [w:] Zmiany kultury chłopskiej. Problematyka i metody prac etnograficznych, pod red. K. Zawistowicz-Adamskiej, Wrocław 1973, s. 270–271;

- Kultura ludowa a kultura szlachecka w XVII i XVIII w., [w:] *Narodziny i rozwój nowoczesnej kultury polskiej*, pod red. J. Wojtowicza, Toruń 1974, s. 15–25;
- *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1975, ss. 286;
- *Polskie młynarstwo*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, ss. 145 + ilustracje;
- *Stosunki gospodarcze i społeczne w XVII i XVIII wieku*. [w:] *Szkice z dziejów sieradzkiego*, pod red. J. Śmiałowskiego, Łódź 1977, s. 101–125;
- *Historia kultury materialnej Polski w zarysie od połowy XVII do końca XVIII w.*, pod red. B. Baranowskiego i Z. Kamieńskiej, T. IV, Wrocław 1978;
- *Specyfika ludowych wierzeń demonologicznych regionu łęczycko-sieradzko-wieluńskiego*, [w:] *Tradycja i przemiana. Studia nad dziejami i współczesną kulturą ludową*, pod red. Z. Jasiewicza, Poznań 1978, s. 157–162;
- *Polska karczma. Restauracja. Kawiarnia*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, ss. 137 + ilustracje;
- *Zmiany w strukturze hodowli w południowo-zachodniej Prowansji w XIX i początkach XX w.*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, Ser. I, 1980, nr 71, s. 143–196;
- *Zapisy folklorystyczne z izby tortur (znaczenie protokołów zeznań domniemyanych czarownic, przestępców i włóczęgów dla badań nad folklorem XVI–XVIII w.)*, [w:] *Literatura popularna – folklor – język*, T. II, pod red. W. Nawrockiego i M. Walińskiego, Katowice 1981, s. 84–93;
- *W kręgu upiórów i wilkołaków*, Łódź 1981, ss. 324;
- *Rola pomocy sąsiedzkich w życiu wsi pańszczyźnianej na ziemiach środkowej Polski*, „Rocznik Łódzki”, T. XXXII, 1982, s. 43–65;
- *Ludzie gościńca w XVII–XVIII w.*, Łódź 1986, ss. 256.

Podstawa zestawienia: Bibliografia prac drukowanych prof. dr hab. Bohdana Baranowskiego (oprac.: A. Stroynowski, H. Żerek), „Rocznik Łódzki”, T. XXII (XXV) 1977, s. 15–34; Bibliografia adnotowana prac Bohdana Baranowskiego, [w:] T. Mazur: *Bohdana Baranowskiego model etnografii historycznej*, praca magisterska..., s. 135–184 oraz materiały własne autora.

Summary

Bohdan Baranowski (1915–1993), a prominent Polish historian, doctor honoris causa of the University of Łódź who had a great track record in creating a separate school of historical ethnography. Having overcome a methodological stereotype of classical ethnography he managed to integrate it with classical history. Thanks to that numerous works of Professor and his students were created and they transferred folk culture studies to the deep past, to modern times and even to medieval times, whereas scientific value of these publications significantly rose due to using written sources (historical ones).